

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA

(ö. 1095/1683)

Osmanlı sadrazamı.

1044 (1634-35) yılında Merzifon'un Marınca (bugünkü Karamustafapaşa) köyünde doğdu. Babası Oruç Bey adında bir tımarlı sipahidir. Babasının IV. Murad'ın Bağdat kuşatması sırasında şehid düşmesi üzerine dört yaşında yetim kalınca o sırada Amasya sancak beyi bulunan ve babasının dostlarından olan Köprülü Mehmed Bey'in (Paşa) himayesine onun oğullarıyla birlikte iyi bir medrese tahsili alarak yetişti. Diğer bir rivayete göre ise Derviş adında bir sipahinin oğlu olup 1036'da (1626-27) doğmuş, on sekiz yaşına gelince Köprülü'nün himayesine girmiş, onun Şam mütesellimliği sırasında Trablusşam mütesellimi olmuştur (Kantemir, III, 377, 392; Galland, II, 129-130). Bu arada Köprülü'nün damadı olan Merzifonlu kayınpederinin sadrazamlığı zamanında önce silâhdarlığını, ardından telhisçiliğini yaptı; onun maiyetinde Erdel seferine katıldı. Yanova'nın fethi müjdesini getirince IV. Mehmed tarafından mîrâhur-ı sânilîğe (3 Zilhicce 1068/1 Eylül 1658), iki yıl sonra da Silistre beylerbeyliğine tayin edildi. Arkasından Edirne'den dönen Vâlide Turhan Sultan'ın konuşulduğu hizmetleriyle İstanbul'a geldi. Daha sonra vezâret rütbesiyle Diyarbekir beylerbeyi oldu. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığında kaptan-ı deryâlığa getirilen Kara Mustafa Paşa (1661-1666) dört yıldan fazla bu görevde kaldı. Vezîriâzam Uyvar seferine çıkınca kaptan-ı deryâlıkla birlikte sadâret kaymakamlığı görevini yürüttü. İlk sadâret kaymakamlığı Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar seferinden dönüşüyle sona erdi. Kaplan Mustafa Paşa'nın kaptan-ı deryâ olması üzerine uhdesinde sadece vezirlik

kaldı. Sadrazamın Girit seferine çıkması ile 5 Zilkade 1076'da (9 Mayıs 1666) tekrar kaymakamlık görevine getirildi; üç yıl yakın bu görevi sürdürdü. Fâzıl Ahmed Paşa'nın Girit'ten dönmesinden sonra üzerinde yalnız vezirlik kaldı ve vezîriâzamanın maiyetinde Kamanîçe seferine gitti. Kuşatma sırasında büyük yararlıklar gösterdi. 25 Cemâziyelâhir 1083'te (18 Ekim 1672) Lehistan'la yapılan Bucaş Antlaşması görüşmelerini idare etti. Lehistan'a yönelik seferde yine Fâzıl Ahmed Paşa'nın yanında bir süre Babadağı'nda bulundu. Ardından tekrar sadâret kaymakamı tayin edildi. Cemâziyelevvel 1085'te (Ağustos 1674) gönderildiği Lehistan'a ait kalelerden Human'ı (Uman) teslim aldı. Ertesi yıl yapılan Edirne şenliklerinde IV. Mehmed'in kızlarından Ümmü Sultan'a namzet oldu. Fâzıl Ahmed Paşa'nın hastalığı süresince ona vekâlet etti. Ölümü üzerine de 28 Şâban 1087'de (5 Kasım 1676) sadrazam oldu.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminin ilk önemli dış meselesi Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki Ukrayna Kazakları'nın statüsüdür. Fâzıl Ahmed Paşa zamanında Osmanlı himayesinde Kazak hatmanı olan Doroşenko'nun Rusya'ya meylederek hatmanlık merkezi Çehrin'i Ruslar'a teslim etmesi (1675) ve Ukrayna'nın Rus nüfuzu altına girmesi üzerine Osmanlı hükümeti, Kırım Hanı Selim Giray'ın da desteğinde Şeytan (Melek) İbrâhim Paşa kumandasında Çehrin'e asker sevketti. Bu arada Doroşenko'nun yerine, yıllardır Yedikule'de mahpus tutulan Georges Hmelnitsky hatmanlığa getirildi. Edirne'den İstanbul'a gelen Kara Mustafa Paşa, Leh elçisiyle görüşerek meseleyi barış yoluyla çözmeye çalışırken bir yandan da sefer hazırlıkları yaptı. İbrâhim Paşa kumandasında yapılan ilk seferden beklenen netice alınamayınca padişahla birlikte bizzat vezîriâzamanın sefere çıkması kararlaştırıldı. Ordu 8 Rebûlevvel 1089'da (30 Nisan 1678) yola çıktı. IV. Mehmed Hacıoğlupazarı'nda kaldı. Serdâr-ı ekrem sıfatıyla harekâtı sürdüren Mustafa Paşa yol boyunca Çehrin'e yardıma gelen Rus kuvvetleriyle savaştı ve 29 Cemâziyelevvel'de (19 Temmuz) müstahkem Çehrin Kalesi'ni kuşatıp ele geçirdi (21 Ağustos; bk. ÇEHRİN SEFERİ). Muhafazası zor olduğundan kale yıktırıldı, Dinyepr (Özi) kenarında iki yeni kale yaptırılarak sınırlar güvence altına alındı. Osmanlı ordusunun dönmesinden sonra Özi nehrini geçen Ruslar tekrar Çehrin'e saldırınca ikinci bir

sefer kararı alındı. 15 Eylül 1680'de Hollanda ile yapılan ticaret antlaşmasının ardından ordu Çehrin'e hareket ettiyse de Rusya'nın Kırım hanı aracılığıyla Özi nehri sınır olmak üzere yaptığı barış teklifi ve Bahçesaray'daki antlaşma üzerine seferden vazgeçildi.

Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminin asıl önemli hadisesi Osmanlı Devleti tarihi için bir dönüm noktası olan Viyana Kuşatması'dır. Baba oğul Köprülüler'den iç ve dış meseleleri önemli ölçüde halledilmiş bir ülke devralan Kara Mustafa Paşa, sadârette kalabilmesini selefleri ayarında büyük başarılar elde etmesine bağlıyordu. Daha Vasvár (Eisenburg) Antlaşması'nın süresi dolmadan çıkacağı seferle Osmanlı gücünü Avrupa'nın ortalarına kadar götürmeyi, Habsburg İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Dimitri Kantemir'in, onun Alman imparatoru olmak veya Sultan Mehmed'i devirerek yerine geçmek istediği şeklinde verdiği bilgiler mesnetsizdir. Seferin görünürdeki başlıca sebebi öteden beri Avusturya imparatorunun Protestan Macarlar'ı ezmesi, onların da Osmanlı Devleti'ne müracaatıdır. Daha Fâzıl Ahmed Paşa zamanında Protestan Macarlar'ın lideri olan Imre Thököly (Imre Tököli) isyan ederek Osmanlı himayesini talep etmiş, fakat sadrazam Avusturya ile 1664 yılında imzalanan Vasvár Antlaşması'nı bozmak istememişti. Ancak Kara Mustafa Paşa sadârete geçtikten hemen sonra Thököly'yi Orta Macar kralı ilân etti. Bundan cesaret alan Macar prensi Avusturya sınırlarında faaliyete başladı. Avusturya'nın konuyla ilgili şikâyetlerini ise vezîriâzam padişahın gizliyordu. Bir rivayete göre Thököly gönderdiği Macar altınlarıyla Mustafa Paşa'nın tam desteğini almıştı ve Avusturyalılar'ın elinde bulunan bazı Macar kalelerini ele geçirmişti. İmparator I. Leopold daha sonra buraları geri alınca iki devlet karşı karşıya geldi. Buna rağmen imparator Edirne'ye elçi gönderip henüz süresi dolmamış olan Vasvár Antlaşması'nın yenilenmesini istiyordu. IV. Mehmed de barıştan yana idi. Otuz yıldır Avusturya ile savaş halinde

Merzifonlu
Kara Mustafa
Paşa'nın
yağlı boya
bir resmi
(Museum
der Stadt Wien)

Merzifonlu
Kara Mustafa
Paşa'nın
vakıf mührü

olan Fransa ise Osmanlılar'ın barış yapmasını engelleyici çalışmalar yapıyordu. Merzifonlu, Kapıkulu'nun da desteğiyle, Sen Gotar yenilgisini telâfi etmek istediğini söyleyerek barışı yeniletmedi. Hatta daha ileri giderek serhad boylarından Avusturya tecavüzleriyle ilgili feryatname ve şikâyetnâmeler gönderdi. Başta Vanî Mehmed Efendi olma üzere cami vâizlerini harekete geçirip kamuoyunu da arkasına alıp padişahı ikna etti. Avusturya elçisi şeyhülislâmdan, "Aman dileyene savaş açılmaz" şeklinde fetva aldıysa da bir etkisi olmadı.

Yapılan meşverette, IV. Mehmed'in Belgrad'da kalıp Kara Mustafa Paşa'nın serdâr-ı ekrem olarak Raab (Yanık) Kalesi'ni almak üzere ileri gitmesi kararlaştırıldı. Osmanlı ordusunun mevcudunun o zamana kadar sefere çıkanların en kalabalığı olduğu, yardımcı kuvvetlerle birlikte 350.000'i muharip, 150.000'i geri hizmet erbabı olmak üzere 500.000'i bulunduğu nakledilirse de bunun abartılı olduğu söylenebilir. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa bunların arasında ganimet ümidiyle çok sayıda manav, bakkal gibi esnafın bulunduğunu da belirtir (*Tarih*, II, 25). İstolni Belgrad'daki meşverette Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin de tahrikiyle, bu kadar kalabalık orduyla önemsiz bir yer olan Yanıkkale'nin fethi yerine Mustafa Paşa'ya daha büyük şöhret kazandıracak olan Viyana'nın kuşatılması kararı alındı. Yapılan görüşmelerde Kırım Hanı Murad Giray ve Budin Valisi Uzun İbrâhim Paşa dışında vezîriâzama muhalefet eden olmamıştı. Merzifonlu da hana ve İbrâhim Paşa'ya düşman kesilmiş, sefer aleyhinde kimseye söz söyletmez olmuştu. Murad Giray ve İbrâhim Paşa, Yanık ve Komorn kalelerinin fethinden sonra Viyana üzerine gidilmesi gerektiğini söylemişlerdi.

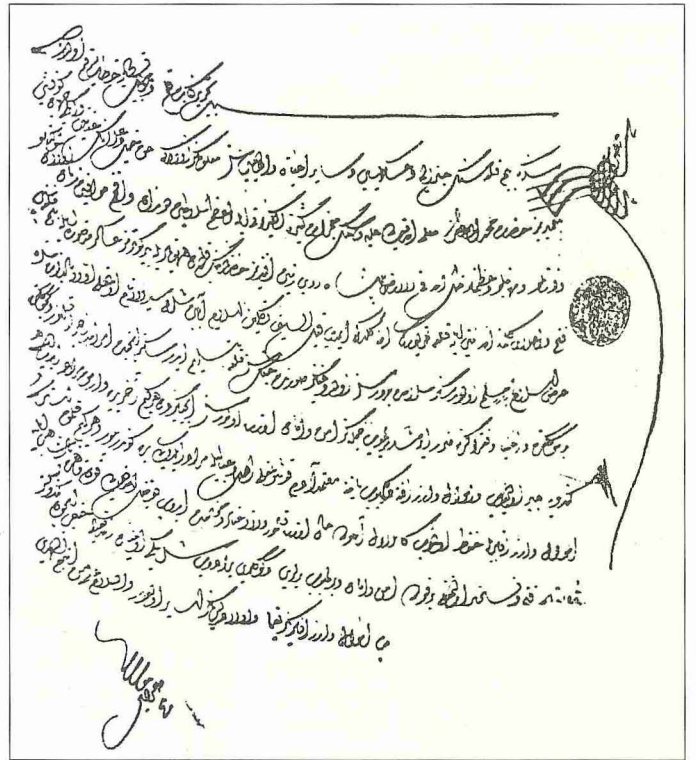
Vezîriâzam Mustafa Paşa 19 Receb 1094'te (14 Temmuz 1683) Viyana önlerine geldiğinde I. Leopold, Viyana'nın muhafızlığını Von Starhemberg'e vererek Avusturya içlerindeki Lenz'e çekildi. Avusturya ordularının başkumandanı ise eniştesi olup daha önce Lehistan Krallığı'na aday gösterilen Charles de Lorraine idi. Belgrad'da bulunan ve Viyana'ya gidilmesine şaşırان IV. Mehmed, "Kastımız Yanık ve Komorn idi. Beç Kalesi dilde yoktu. Paşa ne acib saygısızlık edip bu sevdâya düşmüş. Hoş imdi Hak Teâlâ âsan getire. Lâkin mukaddem bildireydi rızâ vermezdim" sözleriyle hayretini belirtmiştir (*a.g.e.*, II, 39).

Teslim teklifinin reddedilmesi üzerine Viyana Kalesi kuşatma altına alındı. Ancak bu muhasara önceden planlanmadığından büyük kuşatma topları götürülmemişti. Orduda büyük çapta gülle atabilen on dokuz kolonborna ve bir miktar humbara havanı ile 120 kadar şâhî darben bulunuyordu. Avusturyalılar'ın top gücü daha yüksekti. Bu yüzden kuşatma uzadı. Serdâr-ı ekrem Viyana'nın hücumla değil teslim yoluyla alınmasını istiyordu. Kuşatmanın iki ay geçmesi askere bıkkınlık verdi. Avusturya'nın yardım almasına karşılık Osmanlı ordusunda yiyecek sıkıntısı başladı. Avusturya'nın gelen yardımlarla müdafaa kuvvetlerinin mevcudu 100.000'i aşmıştı. Bunun üzerine Mustafa Paşa, Yanıkkale civarında bırakılan Uzun İbrâhim Paşa'nın hemen Viyana önlerine gelmesini emretti. İşin giderek zorlaştığını ve vehametini anlayan serdâr-ı ekrem 26 Ağustos günü yaptığı büyük hücumla bazı tabyaları aldı. Ancak o sırada Lehistan kralının kalabalık bir ordu ve irili ufaklı 200 kadar topla yaklaşmakta olduğu öğrenildi. Mustafa Paşa onların durdurulması işini Murad Giray'a verdiyse de Kırım hanı, vezîriâzama arasındaki kırgınlıktan dolayı herhangi bir ciddi harekâta bulunmadı. Yapılan meşverette bütün paşaların düşmanla savaşması, fakat siperlerdeki askerlerin Viyana'yı kuşatmayı sürdürmesi karar-

laştırıldı. Jan Sobieski kumandasındaki 100.000 kişilik Leh kuvveti, Alman dağı da denilen Kahlenberg dağına işgal ederek Osmanlı ordusunun arkasına geçti. Merzifonlu bunlara karşı Kara Mehmed Paşa kumandasında 6000 kadar çarhacı gönderdi. Budin Valisi Uzun İbrâhim Paşa'yı da 23.000 kişilik bir kuvvetle ordunun sağında Kahlenberg dağı üzerinden geçen yolu tutmakla görevlendirdi. Kırım hanının Leh ordusunun Tuna'yı geçmesinden sonra da hareketsiz kalması durumu nazik hale getirdi.

Müttefiklerle yapılan savaş 12 Eylül gününü başladı. Osmanlı ordusunun merkezinde serdâr-ı ekrem, sağında Uzun İbrâhim Paşa, solunda Murad Giray ile Sarı Hüseyin Paşa bulunuyordu. Savaş sırasında önce İbrâhim Paşa kolu bozuldu. Hüseyin Paşa kuvvetleri bir süre dayandıysa da Kırım hanının beklenen yardımı gelmeyince bu kolda da panik başladı. Bunun üzerine Sobieski doğrudan merkeze saldırdı. Kara Mustafa Paşa beş altı saat dayandı, ancak sağ ve sol cenahların çökmesinden sonra çekilmek zorunda kaldı. Ardından kale muhasarasında bulunan 30.000 kişinin siperlerden çıkmasını emretti. Ölünceye kadar savaşmaya kalkıştıysa da yakınlarının ikazıyla sancak-ı şerifi alarak Yanıkkale'ye çekildi. Geride 300 kadar top, 15.000'e yakın çadır, sayısız savaş levazımı, ordu hazinesi

Merzifonlu
Kara Mustafa
Paşa'nın
teslim
olmaları için
Viyanalılar'a
gönderdiği
mektup
(C. Üstün,
s. 117)

vb. bırakıldı. Geri çekilen Merzifonlu, Yanıkale'ye gelince ilk iş olarak herkesten önce ordugâhı terkeden Uzun İbrâhim Paşa'yı öldürttü. Savaşta kusurlu görülme-leri de cezalandırdı. Ardından Budin'e gelerek durumu düzeltmeye çalıştı. Sınır boylarındaki kalelere takviye kuvvetleri gönderdi. Bu arada Komorn ve Estergon'a karşı yapılan saldırılar üzerine Kara Mehmed Paşa kumandasında 30.000 kişilik kuvvet sevketti (5 Ekim 1683). Ancak yapılan çarpışmalarda pek çok değerli kumandanın şehid olması orduyu daha da zayıflatmıştı. Aldığı tedbirlerle kısa sürede orduda tekrar kontrolü sağlayan vezîriâzam, Murad Giray'ı hanlıktan azlederek yerine II. Hacı Giray'ı getirdi. Budin'de üç hafta kalıp kışı geçirmek üzere Belgrad'a döndü. Bu arada Kanije ve Sigetvar kalelerine takviye kuvvetler gönderdi. Fakat bir süre sonra müstahkem Ciğerdelen ve Estergon kalelerinin Avusturyalılar'ın eline geçtiği haberinin gelmesi büyük üzüntüye sebep oldu.

İnadı, sertliği, kin tutuculuğu ve kalp kırıcılığı sebebiyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadece ordugâhta değil sarayda da güçlü düşmanları vardı. Bunların başta gelenleri kızlar ağası Yûsuf ile mîrâhur-ı evvel Sarı Süleyman ağalar idi (Akün, XIX [1980], s. 7 vd.). Bu iki rakibinin bozgun haberi gelince ellerine makramalar alıp döne döne oynadıkları nakledilir (Silâhdar, II, 119). Yetiştirmesi olup kaymakam olarak yerine bıraktığı Kara İbrâhim Paşa da sadrazamlık vaadiyle onlara katılmıştı. Hammer, öldürülen Uzun İbrâhim Paşa'nın zevcesi olan padişahın kız kardeşini de bunlara ekler (*Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, 365). Viyana bozgunu Mustafa Paşa'nın rakiplerinin eline büyük bir fırsat verdi. Önce sadrazamına hil'at ve kılıç gönderen IV. Mehmed bunların entrikalarıyla onun aleyhine dönmüş ve katli için ferman çıkarmıştı. Halbuki Mustafa Paşa'nın amacı kışı Belgrad'da geçirip orduyu toparlamak ve gelecek baharda Avusturya üzerine sefere çıkarak bozgunu telâfi etmektir. Onun bunu başarabileceğine inanan Vak'anüvis Râşid, bir süre önce idam edilen Budin Valisi Uzun İbrâhim Paşa'nın bozgun suçlamasıyla böyle kudret sahibi vezirin öldürülmemesi gerektiğini, ondan başka bir vezirin bu gayeyi halledemeyeceğini söylediğini rivayet eder (*Tarih*, I, 433). 6 Muharrem 1095 (25 Aralık 1683) tarihinde idam edilen Mustafa Paşa'nın vücudu Belgrad'da bulunan sarayın karşısındaki caminin avlusuna, bir başka rivayete gö-

re ise sur haricine (Şeyhî, I, 604) defnedilmiş ve başı yahut yüzülen kafa derisi Edirne'ye getirilmiş, bir süre sonra da buradaki Saruca Paşa Camii hazinesine gömülmüştür. Viyana müzesinde bulunan bir kafatasının Mustafa Paşa'ya ait olduğu iddia edilirse de (Hammer, *GOR*, VI, 519, 740) dönemin tarihçilerinden gerek Silâhdar Mehmed Ağa gerekse Kantemir kafasının padişahın emriyle İstanbul'daki külliyesinde defnedildiğini yazar.

Yerli ve yabancı araştırmacı ve yazarların hakkında çok sayıda çalışma yaptığı, roman, piyes ve operaya konu olan Mustafa Paşa çağdaş gözlemciler tarafından bedenen güçlü, kaba görünümlü, soğuk kanlı ve mağrur görünüşlü biri olarak nitelenir. Batı'da "Kara", Türkiye'de "Merzifonlu", öldürülmesinden sonra ise "Maktul" sıfatlarıyla anılan Mustafa Paşa çeşitli kaynaklarda zeki, vakur, cesur, yetenekli bir asker, iyi ahlâklı fakat çok mağrur, inatçı, ikbal ve şöhrete düşkün biri olarak nakledilir. Kamanîçer, Çorum, Tokat, İzmir ve Halep'te vakıflar kuran Kara Mustafa Paşa hakkında himayesinde bulunan Abdülbâki Ârif Efendi tarafından yazılmış kasideler vardır (*DîA*, I, 196, 197).

İstanbul Çarşıkapı'da Divanyolu cadde- si üzerinde inşasını başlattığı medrese, mescid, kütüphane, türbe ve sebilden oluşan külliyesi oğlu Ali Paşa tarafından tamamlanmıştır. Ayrıca yine İstanbul Hocapaşa'da bir mescidi ve hanı, Galata'da (Karaköy) camisi, Kazlıçeşme civarında mescidi ve çeşmesi, Süleymaniye'de çeşmesi, Topkapı surları dışında köşkü ve bahçesi; Eyüp sahilinde yalısı ve bahçesi, Boğaziçi Kuruçeşme'de sayfiyesi vardır. İstanbul dışında memleketi Merzifon'da cami, kütüphane, sıbyan mektebi, han, hamam ve bedesten; Cidde'de han, hamam, cami; Kayseri İncesu'da cami, medrese, kütüphane, hamam ve kervansaray,

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesini gösteren temsili resim (Kreutel, s. 176)

Edirne'de saray ve çeşmeler yaptırmıştır. Katlinden sonra 2500 kese nakit parası ile 2000 keselik mücevheratı müsadere edilmiş, ayrıca Belgrad'daki 491 kese tutan serveti asker maaşı ve sefer giderleri olmak üzere yeni serdar Bekri Mustafa Paşa'ya verilmiştir. İstanbul'da Süleymaniye'deki sarayı, Eyüp'teki yalısı ve bahçesi, Edirne'deki sarayı ile Timurlaş'taki çiftliği dışında Anadolu ve Rumeli'deki mülkleri çocukları Vezir Ali Paşa ile Fatma Hanım'a bırakılmıştır. "Maktulzâde" sıfatıyla anılan Ali Paşa çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Fatma Hanım ise Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa'nın annesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 96, 97, tür.yer.; nr. 180, s.16; BA, MAD, nr. 5487; Hacı Ali Efendi, *Târih-i Kamanîçe* (haz. Ayşe Hande Can, yüksek lisans tezi, 2003), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Behcetî Hüseyin, *Mî'râcû'z-zafer*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2368; Vuslatî, *Gazânâme-i Çehrin* (nşr. Mustafa İsen), Ankara 2003; Ahmed Ağa, *Viyana Kuşatması Günü* (trc. Esat Nermi), İstanbul 1970; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme*, TSMK, Koşuşlar, nr. 915, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât, 1656-1684* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 32, 55, 66, 74, 77, 86, 92 vd., 135, 139 vd., 147, 159-164, 166-167, 168, 194, 715, 722; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 109-110; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979, III, 32 vd., 78, 377, 392; Silâhdar, *Tarih*, I, 223, 230, 393, 562, 652 vd.; II, 12-121; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 604; Râşid, *Târih*, I, 27, 334, 337-338, 342, 344, 408-414, 416-433; *İsâzâde Tarihi* (nşr. Ziya Yılmaz), Ankara 1996, s. 152-153, 184, 222; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar: 1672-1673* (trc. Nahit Sırrı Örik), Ankara 1998, II, 129 vd.; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 171-172, 173, 227; II, 39-170; a.m.f., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 71-72; *Sefinetü'l-vüzerâ*, s. 38; Hammer, *GOR*, VI, 519, 740; a.m.f., *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdî Bürün), İstanbul 1990, VI, 276-279, 311-313, 315-316, 343-367; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, II, 79-83; Cevat Üstün, *Viyana Seferi: 1683*, Ankara 1941; Danişmend, *Kronoloji*, III, 445-457; V, 43-44, 198; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 428-429, 430-459; III/2, s. 420-423; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 58; R. F. Kreutel, *Kara Mustafa Paşa von Wien*, Vienne 1955; Rycout, tür.yer.; Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 25-26, 131; *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* (haz. Zeki Dilek v.dğr.), Ankara 2001; Mehmed Ârif, "İkinci Viyana Seferi Hakkında", *TOEM*, III/16 (1328/1912), s. 994-1016; III/17 (1328/1912), s. 1071-1075; Halil Edhem, "Kara Mustafa Paşa'nın Şopron Şehri Ahalisine Beyannâmesi", a.e., III/15 (1328/1912), s. 924-937; Ahmed Refik, "Kara Mustafa Paşa ve Tököli İmre", *İkdam*, sy. 11286, İstanbul 29.09.1928; Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi ile İlgili Bir Ko-

nuşma Zabtı”, *TM*, XIX (1980), s. 3 vd.; Mustafa Turan, “İkinci Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözümle”, *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 9, Ankara 1998, s. 389 vd.; Münir Aktepe, “Mustafa Paşa, Merzifonlu”, *İA*, VIII, 736-738; C. J. Heywood, “Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu”, *El² (Fr.)*, IV, 613-616; Mustafa Uzun, “Abdülbâki Ârif Efendi”, *DİA*, I, 196, 197; Abdülkadir Özcan, “Casus”, a.e., VII, 168.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

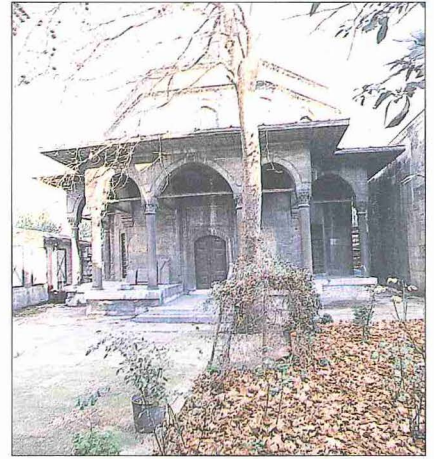
MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

XVII. yüzyılın sonlarında
İstanbul Çarşıkapı’da
inşa edilen külliye.

Divanyolu caddesi üzerindeki külliyenin inşaatını Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1094 (1683) yılından önce başlatmış ve ölümü üzerine oğlu Ali Bey 1102’de (1690-91) Mimar Hamdi’ye tamamlatmıştır. Medrese, dersane-mescid, sıbyan mektebi, sebil, su deposu, dükkânlar ve zamanla oluşan hazireden meydana gelen külliyenin medresesi içinde bir de kütüphane tesis edilmişti. 1837 ve 1894 depremlerinde harap olan yapılar 1842-1843, 1861-1863 ve 1895 yıllarında tamir görmüştür. 1918’de harîkzedeler tarafından işgal edilen külliyenin 1953-1954 yıllarında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında dış cephesinden cepheye bitişik dükkânlar yıkılmış, sebil ve haziresi doğuya taşınmış, avlu kapısı geriye alınmıştır. 1960-1964 yılları arasında Vakıflar İdaresi tarafından restore edilmesinin ardından sebil kiraya verilmiş, diğer bölümleri İstanbul Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüsü ve Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı’na tahsis edilmiştir.

Caddeye bakan avlu duvarındaki kapı üzerinde dört satırlık ta’lik kitâbede bâninin ölüm yılı ebcedle 1095 (1683) olarak verilmiştir. Avlunun kuzeydoğusunda yer alan dersane-mescid sekizgen bir plana sahiptir. Kesme köfeki taşından inşa edilmiş olan yapının üzeri dıştan sekizgen kasnaklı pandantifli bir kubbe ile örtülüdür. Batı yönünde bulunan giriş cephesi önünde mukarnas başlıklı sütunlara oturan sivri kemerli revak üç kubbe ile örtülmüşken günümüzde meyilli bir çatıyla dönüştürülmüştür. Yay kemerli kapının kemer köşe dolguları rûmî süslemelidir. Üstte yer alan yedi beyitlik sülüs kitâbe külliyeinin ebced hesabıyla 1102’de (1690-91) tamamlandığına işaret eder. Çift sıra pencere yapıda alt sıradaki pencereler sivri hafifletme kemerleri altında köfeki taşı alınlıklı, mermer söveli ve dikdörtgen açıklıklı, üst sıradaki pencereler ise sivri kemerlidir. Mihrabın sağında yer alan alt pencere kapatılarak dolap nişi haline getirilmiştir. Beş kenarlı bir niş şeklinde ve mukarnas yaşmaklı mihrabın üstüne tek satır halinde sülüs hatlı bir âyet yazılmıştır. Oldukça harap durumdaki yapının kubbe ve mihrabı ile kapı, pencere, dolap alınlıklarında geç devir kalem işlerinin izleri görülmektedir. Halka açık bir mescid olarak uzun süre kullanılan yapının doğu cephesi dışındaki pencerenin sağında derin bir niş içinde mermer bilezikli bir kuyu vardır. Bunun külliyeinin altında olduğu bilinen Bizans sarnıcı ile bir bağlantısının olabileceği düşünülebilir.

Külliyeinin batı ve güney sınırını teşkil eden “L” şeklinde sıralanmış on medrese odasının önü “U” biçiminde düzenlenmiş on birimli bir revakla örtülmüştür. Kuzeydeki revakın arkasında medrese odaları yoktur. Revak cepheleri kesme köfeki taşından olup medrese odalarının batı ve

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi’nin derşane-mescidi

kuzey cepheleri taş-tuğla almaşık örgülüdür. Baklavalı başlıklı dokuz mermer sütuna oturan sivri kemerli revaklarla medrese odalarının üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbelerle örtülüdür. Yalnızca iki kolun kesiştiği köşede yer alan oda dikdörtgen planlı olup güneyde kubbeli, kuzeyde beşik tonozludur. Köşe odası tek kapı ile, diğer odalar birer kapı ve ikişer dikdörtgen pencere ile revaka açılır. Oda kapılarının karşısında üzeri yuvarlak kemerli ocakla bunun iki yanında birer dolap nişi mevcuttur. Ocak bacaları dışta köfeki taşından sekizgen gövdeli ve dilimli kubbeciklidir. Medresenin güney kolundaki köşe odasının güneye açılan iki penceresi orijinal olup diğerleri dolap nişlerinin pencere haline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Helâlar da bu kolun ucunda bulunmaktadır. Uzun kolun kuzey ucunda yer alan odanın yenilenmiş olan kuzey duvarındaki iki dikdörtgen pencere sonradan açılmıştır. Buradaki revakların doğu cephesinde küçük bir kuş köşkü yer alır. Vaktiyle avluda bulunan şadırvan günümüze kadar gelmemiştir.

Avlunun güneydoğusunda bulunan sıbyan mektebi dikdörtgen planlı olup üzeri ahşap tavanlı, kurşun kaplı bir çatıyla örtülüdür. Medrese avlusundan kısmen tecrit edilen yapının güneyindeki girişi önünde küçük bir avlu vardır. Güneydoğudaki avlu duvarı üzerinde yer alan küçük bir kapı ile dışa bağlanan yapının doğu ve güney cepheleri iki sıra tuğla, bir sıra kesme köfeki taşından almaşık örgü-

Merzifonlu
Kara Mustafa
Paşa Medresesi
avlusundan
bir görünüş